

9. Felvilágosodás kori társadalomfilozófiák (Rousseau)

A 17-18. században nagyon jelentős fejlemények történetek a társadalom- és politikafilozófia területén. A következő leckékben ezeket tekintjük át vázlatosan, majd Rousseau társadalomfilozófiai gondolkodását részletezzük.

Olvasmányok:

Rousseau: Értekezés az emberek közötti egyenlőtlenség eredetéről és alapjairól, In: *Politikafilozófiai írások*, (szerk.: Miklós Tamás), Budapest, Atlantisz, 2017, 61-200.

Rousseau: *Társadalmi szerződés*, I. és II. könyv, In: *Politikafilozófiai írások*, (szerk.: Miklós Tamás), Budapest, Atlantisz, 2017, 259-319. oldal.

9.1. lecke: Kontraktualizmus

A kora modern korban a **társadalomfilozófia** magába foglalta az **etikát** és a **politikafilozófiát**, és szoros kapcsolatban állt az **antropológiával** (az emberi természetre vonatkozó gondolkodással). Az emberi természetet a középkori-skolasztikus hagyománnyal szemben nem teológiai-bibliai, hanem **természetes alapon** igyekeztek értelmezni. Milyen az emberi természet, ha lehántunk róla minden teológiai (az ember „Isten képére és hasonlatosságára teremtett”) és társadalmi jelentést? Milyen az ember pusztán természeti környezetben, amikor még semmilyen társadalmi hatás nem módosítja a jellemét?

Az antropológiai vizsgálódások szoros kapcsolatban álltak a **politikum**, a **társadalmi-politikai szerveződés** és a **politikai hatalom eredetének** vizsgálatával. A középkori-teológiai hagyomány szerint az uralkodók Istentől kapták hatalmukat, Isten legitímálta politikai vezető szerepüket. Ezen elvek szerint az uralkodók csak Istennek tartoznak elszámolással a hatalomgyakorlásuk módjáért. A kora újkori politikai gondolkodás nagy fordulata, hogy a **politikai hatalom eredetét nem természetfeletti (Isten), hanem forrásra vezetik vissza**. A politikai hatalom forrása a politikai közösséget alkotó **individuumok személyes hatalma**.

A politikai hatalmat elsősorban az ún. **természetjogi gondolkodók** a természetből eredeztették. Ezek szerint az emberi természet olyan jellegű, hogy minden társadalmi környezet nélkül is megkülönböztethető általa a helyes és a helytelen, a jó és a rossz cselekvés. Ezért a társadalmak létrejötte előtt, **már a természetben is létezik helyes és**

helytelen, igazságos és igazságtalan tett. Ez az alapja a **természetjognak**. A társadalmi jogot a természetjogi gondolkodók a természetjogból eredeztetik.

A természetjogi gondolkodás nagy alakjai a holland **Hugo Grotius** (1583-1645), a német **Samuel von Pufendorf** (1632-1694) és az angol **John Locke** (1632-1704).

[Samuel von Pufendorf](#) (1632-1694)

[Hugo Grotius](#) (1583-1645)

A kora modern politikafilozófiai gondolkodók egy része különbséget tesz **természeti állapot** és **társadalmi állapot** között. Ez azt jelenti, hogy szerintük a **társadalmak kialakulását megelőzte egy olyan állapot, amikor az emberek nem szerveződtek közösségekbe**, nem voltak a közösségi együttélésnek szabályai, nem volt államszervezet, jog, törvények stb. E megkülönböztetésnek köszönhetően feltehető a kérdés a társadalmak létrejöttére vonatkozóan: **hogyan jött létre a társadalmi állapot**, mi az eredete a politikai közösségnek és a politikai hatalomnak? Számos szerző ezekre a kérdésekre a **társadalmi szerződéssel** válaszol. A politikai szerveződés kezdőpontja egy **szerződés** volt, amely létrehozta a politikai közösségeket. E szerződés során **az individuumok lemondtak saját személyes hatalmukról, és átruházták az a közösségre, illetve az uralkodókra**. Ez a politikai hatalom eredete.

A szerződéselméletet kidolgozó gondolkodókat **kontraktualistáknak** hívjuk. A 17-18. században sok filozófus, jogbölcselet gondolkodott kontraktualista keretek között. A szerződéselmélet első kidolgozója: **Thomas Hobbes** volt. Őt követték (sokszor vele vitázva) **John Locke, Spinoza, Rousseau, Kant**.

A 17-18. században ugyanakkor számos gondolkodó nem fogadta el a szerződéselméletet. Ilyenek voltak az angol **emotivisták**, mint **Lord Shatesbury** (1671-1713), **Adam Smith** (1723-1790), **David Hume** (1711-1776), valamint a francia **Montesquieu** (1689-1755). Az ő érvek az, hogy minden ember családba születik, természetes társas ösztönökkel. A család régen nagycsaládként állt fenn, azaz több generáció, számos tagja élt együtt természetes közösségben. Tehát **a társadalmi állapotot nem előzte meg**

szerintük olyan természeti állapot, amelyben nem volt emberi közösség.

A kontraktualisták különböző értelmezéseket dolgoztak ki a társadalmi szerződésre vonatkozóan. Az emberi természetet eleve különbözőképpen határozták meg. Ennek következményei voltak egyrészt arra nézve, **miként értelmezték a társadalmi szerződést**, másrészt arra, **miként írták le az ideális társadalmi-politikai állapotot**. A politikai közösségeket ugyanis szerintük a szerződés határozza meg. Ha a politikai gyakorlat nincsen összhangban a szerződés eszméjével, akkor azt korrigálni kell, ami azt jelenti, hogy **a szerződés normatív erejű**.

A szerződés során az emberek abból a célból, hogy politikai közösségbe szerveződjenek, lemondanak saját hatalmukról és átruházzák azt a közösségre. **Ez a politikai hatalom eredete**. Ez minden szerződés-elméletben közös. A szerződés jellegét azonban különbözőképpen határozzák meg. Néhány példát idézünk a szerződés leírásából.

(1) Thomas Hobbes:

„Olyan közhatalmat, amely a külső támadásoktól és az egymásnak okozott jogtalanságoktól meg tud védeni és ezáltal [...] biztonságot nyújt nekünk [...] csakis azon a módon lehet létrehozni, hogy minden hatalmat és erőt egyetlen személyre vagy egyetlen olyan gyülekezetre ruházzunk át, amely akaratumkat szótöbbséggel egyetlen akarattá alakíthatja át. [...] Ez mindenkinek egy és ugyanabban a személyben megtestesülő igaz egysége, amely mindenkinek mindenkivel kötött megállapodás útján jön létre. [...] Az ennek megtörténtével egyetlen személlyé egyesült sokaságot ALLAMNAK, latinus CIVITASNAK nevezük. És így születik meg az a nagy LEVIATHÁN, vagy hogy tiszteletteljesebben fejezzem ki magamat, az a halandó isten, amelynek békénket és oltalmunkat köszönhetjük.” Hobbes: *Leviatán*, Budapest, Kossuth, 1999, ford. Vámosi Pál, 208. oldal.

(2) Spinoza:

„Hogy tehát az emberek egyetértésben élhessenek s egymásnak segítségére lehessenek, szükséges, hogy lemondjanak természeti jogukról, s egymásnak kölcsönösen biztosítékot nyújtsanak, hogy nem tesznek semmi olyant, ami egymásnak kárára lehet. [...] Minden affektust csak egy nála erősebb affektus képes megfékezni, s az embert csak egy nagyobb kártól való félelem tartja vissza attól, hogy kárt okozzon másnak. E törvény alapján szilárdulhat meg a társadalom, ha magának igényli azt a mindenkit megillető jogot, hogy megbosszulja magát, s ítéljen arról, mi jó és mi rossz; legyen hatalma közös életmód előírására, törvények alkotására, s ezeknek nem ésszel, hanem fenyegetésekkel való megszilárdítására. Ezt a törvények és az önfenntartás hatalma által megszilárdított társadalmat államnak nevezük, és akiket jogával megoltalmaz, polgároknak.” Spinoza: *Etika*, Budapest, Osiris, 1997, ford. Boros Gábor, 4. rész, 37. tétel, 2. megjegyzés, 297-298. oldal.

(3) John Locke:

„Amikor valaki elhagyja a természeti állapotot és csatlakozik valamilyen közösséghez, azt úgy kell felfogni, hogy lemond a közösség többsége javára mindarról a hatalomról, amely azokhoz a célokhoz szükséges, amelyekért társadalommá egyesülnek az emberek. És ez pusztán ama megállapodás által történik, hogy egyetlen politikai társadalommá egyesülnek, amely nem más, mint maga a szerződés, amely fennáll, vagy fenn kell, hogy álljon azok között az egyének között, akik állammá egyesülnek, vagy államot alkotnak. Így tehát, ami valamely politikai társadalmat létrehoz és valóban politikai társadalommá tesz, az nem más, mint akárhány, többség létrehozására képes szabad emberek megegyezése, hogy összefognak és társadalommá egyesülnek.” Locke: Értekezés a polgári kormányzatról, Budapest, Gondolat, 1986, ford. Kontler László, 108. oldal.

Ezek a társadalmi szerződés 17. századi megfogalmazásai, amelyek megelőzték a rousseau-i társadalomfilozófiát. E szerzők egyetértenek abban, hogy a társadalmi állapotot természeti állapot előzte meg. A természeti állapot tarthatatlannak bizonyult, mert az emberek saját életben maradásukra irányuló törekvésük (*conatus*) során konfliktusba keverednek másokkal. A természeti állapot vagy állandó háborús állapot, vagy a háborúnak folytonosan kitett állapot, ahol az életben maradás feltételei nincsenek biztosítva. Ezért az emberek felismerik az összefogás szükségességét, és szerződést kötnek egymással. A szerződéssel hozzák létre a társadalmat, a politikai hatalmat és az államot. A szerződés lényege, hogy mindenki önként lemond természeti jogáról és természetes hatalmáról átruházva azt a politikai közösség egészére, vagy egyetlen uralkodóra.

Összefoglalás

A kora újkori társadalomfilozófusok új értelmezést adnak a politikai hatalom létrejöttének. A politikai hatalmat nem Istentől, hanem az emberek hatalmából eredeztették. A politikai közösségeket egy közös szerződés hozza létre. A szerződés-elmélet kidolgozói a kontraktualisták. A szerződéselméletek a 17-18. században jelentősek voltak, de a 20. században is vannak képviselőik.

Kérdések:

- Miként értelmezik a kontraktualisták a politikai hatalom eredetét?
- Mivel érvelnek a kontraktualisták ellenfelei a szerződéselméletekkel szemben?
- Mi a célja a társadalmi szerződésnek?
- Mi történik a szerződés megkötésekor?
- Mi az emberi természet legalapvetőbb jellemvonása a kontraktualisták szerint?